

VERBA DICENDI, SENTIENDI ET SCIENDI JA NEID SISALDAVAD KONSTRUKTSIOONID 17. SAJANDI JA 18. SAJANDI ALGUSE KIRJAKEELES¹

Kristiina Ross

Eesti Keele Instituut

Kokkuvõte. Eesti kirjakeele morfosüntaksi kujunemisel mängisid olulist osa 16.–18. sajandi vaimulikud tõlked, mille loomise käigus kohandati seni suulisena funktsioneerinud rahvakeel kirjalike kristlike tekstide nõuetele. Artiklis vaadeldakse ühe väikese morfosüntaktilise rühma arenguid sel perioodil. Analüüsitakse konstruktsioone, milles ütlemist, tajumist ja teadmist väljendavaid verbe laiendab infiniitne vorm. Kirjeldatakse niisuguseid konstruktsioone rahvalaulukeeles, eeskujukeeltes ja vareses kirjakeeles ning jõutakse järeldusele, et vastavad rahvakeelsed mallid võeti kirjakeeles suhteliselt vara kasutusele tänu sellele, et eeskujukeeled pakkusid nende rakendamiseks soodsaid võimalusi. 17. sajandi alguse põhjaeesti kirjakeeles tarvitati neis konstruktsioonides läbisegi partitsiipi ja infinitiivi, sest eri murded pakkusidki eri võimalusi (*tüdruk kuulis poissi laulVAT / laulMA*). Partitsiipsete konstruktsioonide kirjakeelne kasutus põhjaeesti tekstides erines alguses rahvakeelsest ning selles võib oletada klassikaliste keelte eeskujut. 17. sajandi lõpus loobuti põhjaeesti kirjakeeles infinitiivsetest konstruktsioonidest partitsiipsete kasuks. Niisuguses valikus võib näha lõunaeesti mõju, aga ka soovi vältida võimalikke germanisme, millega infinitiivseid konstruktsioone võidi siduda.

Märksõnad: morfosüntaks, infiniitsed konstruktsioonid, vana kirjakeel, rahvalaulu keel, piiblitõlge, tõlkelugu

¹ Artikkel on valminud ETF grandi nr 7896 toel.

1. Sissejuhatus

Tänapäeva eesti kirjakeele morfosüntaksis on genuiinsed jooned segunenud kontaktkeeltelt saadud mõjutustega (Metslang 2009). Kirjaliku lause sekundaartarindite süsteemile pandi alus 16.–18. sajandi tõlketekstides, milles otsiti saksa ja klassikaliste keelte lähtekonstruksioonide edasiandmiseks sobilikke vormilisi eesti vasteid. Tänapäevaste sekundaartarindite käändetunnusega infiniitsetest vormidest võeti kirjakeeles kõige varem sihipäraselt kasutusele VA(T)-vorm. Seda tarvitati süsteemselt juba 17. sajandi alguses, samas kui kohakäändelisi DES-, MAS- ja MAST-vorme hakati teadlikumalt rakendada alles sajandi keskpaiku (vt lähemalt Ross 2009a ja 2009b). VA(T)-vorm laiendab ütlemist, tajumist ja teadmist väljendavaid verbe, mida selle rühma levinud ladinakeelse nimetuse järgi (*verba dicendi, sentiendi et sciendi*) nimetatakse siin edaspidi DSS-verbideks. Vaatluse alla tulevates tarindites laiendab DSS-verbi tüüpjuhul objekt, mis on omakorda subjektiks mingile teisele tegevusele, mida väljendab verbi infiniitne vorm: *tüdruk kuulis poissi laulvat* < [*tüdruk kuulis poissi* + *poiss laulis*]. Kuivõrd subjekti ja objekti eristamine on grammatika kesksemaid ülesandeid, on eri keeled niisuguste juhtude ühemõtteliseks markeerimiseks välja arendanud spetsiifilisi konstruksioone (Haspelmath jt 2001: 599–600), mida siin edaspidi nimetatakse VDSS-konstruksioonideks. Käsitluses keskendutakse nende konstruksioonide infiniitse liikme vormistusele varases kirjakeeles.² Kõigepealt püütakse kirjeldada VDSS-konstruksioone 17. sajandi rahvakeeles. Seejärel antakse ülevaade analoogsetest mallidest vaimulike tõlketekstide lähtekeeltes ehk nn eeskujukeeltes. Kolmandaks kirjeldatakse VDSS-konstruksioonide esinemust varastes perikoobiraamatutes ning püütakse seda projitseerida rahvakeelsele ja eeskujukeelte kasutusele.

² Teatud tingimustel võivad finiiitse ja infiniitse vormi tegevussubjekt kokku langeda (*nad näisid laulvat*) või infiniitse vormi tegevussubjekt puududa (*tüdruk kuulis lauldavat*). Järgnevas sellele tähelepanu ei pöörata, sest senistel andmetel infiniitse liikme vormistus sellest ei sõltunud.

2. VDSS-konstruksioonid 17. sajandi suulises rahvakeeles

17. sajandi suulise rahvakeele kohta puuduvad otsesed andmed. Kaudseid andmeid pakub 20. sajandi murdekeel, mille VDSS-konstruksioonidest annab konspektiivse ülevaate A. Saareste „Väikese murdeatlase“ 10. kaart (Saareste 1955: 23). VDSS-konstruksioone peetakse peamiseks pinnaseks eesti keele kaudse kõneviisi tekkimisel, mille olevikuvorm tänapäeva kirjakeeles morfoloogiliselt kattubki VAT-vormiga. Kaudse kõneviisiga seoses on VDSS-konstruksiooni infiniitse liikme vormistust eri murretes puudutatud paljudes käsitlustes (nt Airila 1935, Ikola 1953, Mägiste 1952 ja 1955, Kask 1984: 220–231; vt ka Kehayov 2008: 44–52). Eesti murdekeele uuringud tuginevad 19./20. sajandil kogutud rahvakeelele, milles võib olla kirjakeele mõjusid. Kõige üksikasjalikuma ülevaate 19. sajandi rahvakeele VDSS-konstruksioonidest annab Eduard Ahrens (1853: 121–125), kuid tema käsitlus hõlmab vaid Kuusalu kihelkonda. Rahvakeelseid näiteid toob ka F. J. Wiedemann (1875: 448–449, 460–462). Uurijaile ligipääsetavast materjalist on 17. sajandi suulisele rahvakeelele usutavasti kõige lähem siiski regivärsilise rahvalaulu keel, mistõttu on läbi töötatud eesti rahvalaulude antoloogia tekstid (ERLA I–III).³

Tänapäeva kirjakeelega võrreldes on rahvakeelse kasutuse suurim erinevus see, et murdekeeles võib VDSS-konstruksioonides VA(T)-vormi asemel esineda ka infinitiivne MA-vorm (tüübi *tüdruk kuulis poissi laulvat* asemel tüüp *tüdruk kuulis poissi laulma*).

Läänemeresoome keeltes esinevad DSS-verbid üldiselt koos partitsiibiga, kusjuures partitsiip on tavaliselt ainsuse genitiivi kujuline (sõltumata tegevuse subjekti väljendava substantiivi käändest ja arvust), nt soome *Kuulin käen kukkuvan*, *Kuultihin kalat kutevan* (Hakulinen 1979: 565–567). Eesti rahvakeeles on partitsiip tavaliselt ainsuse partitiivi vormis, ehkki esineb ka ilma T-lõputa genitiivikujulist või koguni nominatiivikujulist par-

³ Mõõndes, et rahvalaulu keele hindamisel tekib muid probleeme ning luulekeelena on sel pealegi oma reeglid.

titsiipi (vt allpool). Kuid partitsiipsete VDSS-konstruksioonide kõrval esineb vадja, eesti, liivi ja karjala-aunuse aladel ka infinitiivi (keeleajalooliselt illatiivset) vormi kasutavaid konstruksioone, nt vадja *näin tätä eľema* (Saukkonen 1965: 187).

Eesti murdekeeles sõltub valik VA(T)- ja MA-vormi vahel murdealast. A. Saareste kaardi järgi (Saareste 1955: 23), kus põhivербideks on ütleemisverbid *ütľema*, *rääkima*, *kiitma*, tajuverbid *nägema*, *näima*, *kuulma* ja teadmис- või arvamисverbid⁴ *arvama*, *ootama*, *teadma*, kulgeb piir MA- ja VA(T)-vormi vahel laias laastus piki Keila–Viljandi joont loodest kagusse ning edasi enam-vähem piki Tartu murde põhjaserva itta, nii et visandatud joonest kirdesse ja põhja jääb MA-vormide ala, edelas ja lõunasse VA(T)-vormide ala. Tallinna ümbruses (sh Jüris ja Harju-Jaanis) on läbisegi kasutusel nii VAT- kui ka MA-vorm.⁵ VA(T)-vormi esineb siiski ka domineerivalt MA-vormilisel alal (Kuusalus ja Kadrinas). Samuti tuleb domineerivalt VA(T)-vormilisel alal partitsiipidega segiläbi ette üksikuid MA-vorme ka hoopis kaugel läänes (Rei) ja edelas (Pär, Hää, Saa, Tor). Ka O. Ikola väitel (1953: 13) ulatub MA-vormide kasutus lääne poole kuni Pärnumaani välja. Rahvakeelsed partitsiipsed vormid on üldjuhul partitiivi kujulised (*vat-* või *vad-lõpulised*); edelanurgas (Hää, Saa) ning idas (Kod), aga ka rannikumurde alal (Kad) ning Tartu murde alal (Nõo, Rõn) esineb ilma T-elemendita VA-vorme, Võru ja Tartu murde alal (Har, Krl, Urv, San) esineb nominatiivikujuline partitsiip (Saareste 1955: 23).

Tänapäeva kirjakeeles tajuverbide laiendina võimalikku *ma-*infinitiivi inessiivi ehk MAS-vormi on A. Saareste VDSS-konstruksioonides registreerinud vaid hajusatel üksikjuhtudel (Võnnu–Põlva piiril, Trv, Vai, Ris) laiendavana verbi *nägema*.

⁴ Kuivõrd eesti keeles on kolmandas tähendusrühmas ülekaalus pigem arvamist, aimamist ja oletamist väljendavad verbid, nimetatakse siia kuuluvaid verbe terminoloogilise ühtsuse huvides edaspidi läbivalt arvamисverbideks.

⁵ Umbes samasugune piir MA- ja VA(T)-vormide vahel keskmurde alal joonistub välja ka mурdetekstide kogumiku põhjal (mõne väikese kõikumisega: näiteks Juuru on A. Saareste kaardil esitatud MA-lisena, kuid tekstidest õnnestus leida ainult kolm *vad-lõpulist* konstruksiooni – EM II: 92, 95).

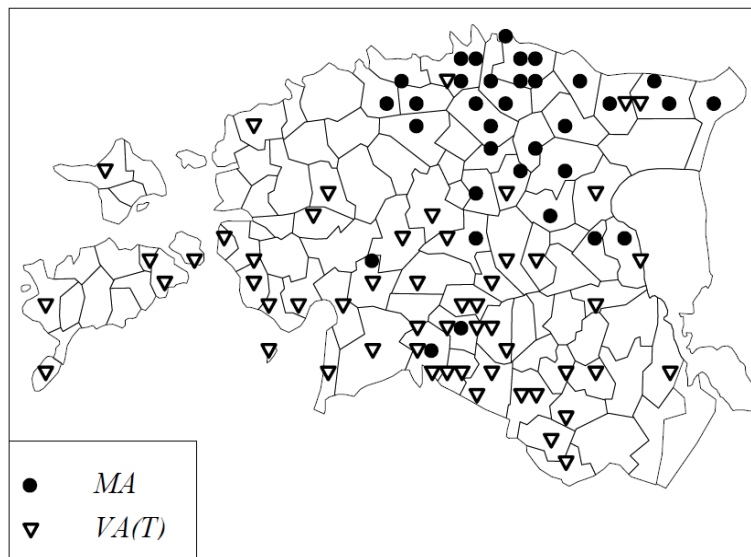
Regivärsilise rahvalaulu keel osutas enam-vähem samale joonetele, aga piir kahe vormi vahel oli veelgi selgem. Otsustamaks, mis verbid rahvalaulu keeles üldse DSS-verbide hulka arvata, lähtusin kitsalt vormilisest kriteeriumist: arvesse tulid verbid, mis esinesid vähemalt üks kord VA(T)-tarindi põhiverbina. Selle kriteeriumi järgi kuulub DSS-verbide hulka 17 verbi: ütlemis-verbid *ütleva*, *kiitma* (kokku 62 juhtu⁶), tajuverbid *kuulma*, *kuuluma*, *nägema* (kokku 174 juhtu) ja kõige mitmekesisemalt esindatud arvamisverbid *arvama*, *mõtleva*, *luulma*, *tundma*, *tunduma*, *teadma*, *ootama*, *lootma*, *kartma*, *pelgama*, *värisema* (kokku 231 juhtu). Tähtsusetult ning ka morfosüntaktiliselt täiesti eraldi seisab rahvalaulu keeles verb *leidma* (39 näidet). Kõiki loetletud verbe võib rahvalaulu keeles laiendada nii oleviku partitsiibil tuginev VA(T)-vorm kui ka infinitiivne MA-vorm.⁷ Üksikjuhtudel laiendab DSS-verbe MAS-vorm (kolmest laulust kokku neli näidet verbidega *nägema*, *arvama*, *teadma*, *leidma*). Neljal korral laiendab tajuverbe *kuulma* ja *nägema* MAST-vorm. Neljal korral on (verbide *mõtleva*, *ütleva*, *kartma*) laiendina registreeritud *da*-infinitiiv. J. Mägiste (1952: 360) on oletanud, et varem on VDSS-konstruktsioonides DA-infinitiivi vorme laialdasemalt kasutatud, kuid rahvalaulu aines seda ei kinnita. Nii MAS- ja MAST-vormi kui ka *da*-infinitiivi võib pidada VDSS-konstruktsioonides juhuslikeks kõrvalekalleteks ning DSS-verbide normaallaiendiks rahvalaulu keeles on VA(T)- ja MA-vorm. Verbi *leidma* normaallaiendiks on MAST-vorm (22 juhtu), vähem esineb VAT-vormi (neljas laulus kokku 11 näidet), MA- ja MAS-vormi esines kumbagi üks kord.

DSS-verbide hulgas ei ole valik VA(T)- ja MA-vormi vahel ka rahvalauludes seotud põhiverbi tähendusega, vaid sõltub üksnes murdealast. Piir VA(T)- ja MA-vormi vahel ühtib enam-vähem 20. sajandil fikseeritud piiriga, kulgedes mööda Keila–

⁶ Näidete arvu on loetud konstruktsiooni põhiverbide, st DSS-verbide järgi; paralleelvärssides esinevate mittefiniitsete vormide endi hulk oli märksa suurem.

⁷ VA(T)-vormide hulka on siinjuures arvatud nii *vat*-, *vet*-, *vad*-, *vada*-, *va*- ja *v*-lõpulised vormid kui ka üksikud tõenäoliselt kontaminatsioonilised *vaie*-, *vaia*-, *vaida*- jms lõpuga vormid; MA-vormid on rahvalauludes *ma*- või *maie*-lõpulised.

Hageri–Juuru–Türi–Pilistvere–Põltsamaa–Kursi–Äksi–Maarja–Magdaleena–Kodavere joont (vt kaart). Ka rahvalauludest on MA-infinitiiviga üksiknäiteid registreeritud läänemurdest (LNg, Kul, Kse, Tor, Mär) ja Mulgi murdest, kuid valdav enamik MA-näiteid pärineb kompaktselt alalt, mis jääb visandatud joonest loodesse. Üldiselt on rahvalauludes kajastuv kaksikjaotus selgem kui 20. sajandi murdekeeles. Piiri rangemaks paikapanekuks on kirjeldatud joonelt liiga vähe materjali, kuid eesti trükipiibli häll, Jüri kihelkond, mis 20. sajandi murdekeeles kuulub segavormistuse alale, jääb rahvalaulu andmeil üheselt MA-vormi poolele. Samuti pole kahtlust, et lõunaeesti piiblitõlkijate J. Gutslaffi ning Andreas ja Adrian Virginiuse kodukihelkonnad (Urv, Kam, Puh, Ote) kuuluvad kindlalt VAT-vormi alale. Lõunaeesti kirjakeele keskus Tartu (mis A. Saareste kaardil kajastub MA-vormilisena) jääb rahvalaulu andmeil pigem VAT-alale, ehkki Tartu-Maarjast on registreeritud ka üks MA-vorm.

Kaart. VA(T)- ja MA-vormi levik VDSS-konstruksioonides rahvalaulude andmeil. Ühe sümboliga on tähistatud kihelkonnad, kust vastavat konstruksiooni on registreeritud 2–9 korda. Iga järgneva kümne piiresse jääv näidete hulk kajastub ühe lisa-

sümbolina (st 2 sümbolit = 10–19 näidet, 3 sümbolit = 20–29 näidet jne); ühe näitega esindatud kihelkondi kaart ei kajasta.

Partitsiip on VDSS-konstruktsioonides ka rahvalaulu keeles enamasti partitiivis. Ilma T-lemendita partitsiipi esineb VA(T)- ja MA-vormi piiril (KJn, Kod, Vil), aga ka MA-vormi tuumikalal (Kuu, Lüg, Jõh). Võru ja Mulgi murde alalt on registreeritud nimetavakujulist partitsiipi.

Niisiis võib üldistavalt oletada, et Lõuna- ja Lääne-Eesti aladel 17. sajandil kõneldud rahvakeel pakkus VDSS-konstruktsioonideks malli /DSS-verb + VAT/ (*tüdruk nägi poissi minevat*), keskmurde tuumalal (kaasa arvatud Tallinna ümbruses) ning sellest põhja ja itta jäävatel aladel kõneldud keel aga malli /DSS-verb + MA/ (*tüdruk nägi poissi minema*).

3. VDSS-konstruktsioonid eeskujukeeltes

Eesti kirjakeelele aluse pannud saksa rahvusest piiblitõlkijate eeskujukeeltena tulevad kõne alla piibli lähtekeeled ja selle levi-numate tõlgete keeled, st ladina, kreeka ja heebrea keel ning (ühtlasi piiblitõlkijate emakeeleks olnud) saksa keel. Loetletuist pakuvad Uue Testamendi kreeka ja ladina keel mõlema eesti konstruktsiooni rakendamiseks inspireerivaid eeskujusid, ühte konstruktsiooni toetab ka M. Lutheri piiblitõlke saksa keel.

Kreeka ja ladina keeles kasutatakse VDSS-konstruktsioonis kahte võimalust, millest ühes esineb samuti partitsiip, teises infinitiiv: *accusativus cum participio* (AcP) ja *accusativus cum infinitivo* (AcI) (Haspelmath jt 2001: 599–600). AcI-konstruktsioonid on morfosüntaktiliselt täiesti analoogilised eesti MA-vormiliste VDSS-konstruktsioonidega, nt Mt 16:13

KD *Tίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου*
 V *quem dicunt homines esse Filium hominis*
 (INF) (ACC SG M)

[Vormiliselt : Kelle ütlevad inimesed olema Inimese Poja?]

Seevastu klassikaliste keelte AcP-konstruktsioonid käituvad eesti VA(T)-tarindeist põhimõtteliselt erinevalt. Nimelt ühildub partitsiip AcP-konstruktsioonis oma tegevussubjektiga nii käändes (olles samuti akusatiivis), soos kui ka arvus. Nt Mt 24:30

KD *ὄψονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον*
 V *videbunt Filium hominis venientem*
 (ACC **SG** M) (PTCP ACC **SG** M)
 [vrd P 1997 *näevad Inimese Poega tulevat*],

aga Mt 3:7

KD *Ιδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐρχομένους*
 V *videns autem multos Pharisaeorum et Sadducaeorum venientes*
 (ACC **PL** M)
 (PTCP ACC **PL** M)
 [vrd P 1997 *nägi palju varisere ja sadusere ... tulevat*].

Valik partitsiibi ja infinitiivi vahel sõltub Uue Testamendi keeles põhiverbist, kuid ei ole väga range ning mõni verb võib esineda mõlemas konstruktsioonis. Üldiselt kasutatakse tajuverbidega partitsiipi, ütlemis- ja arvamisverbidega infinitiivi. (Blass ja Debrunner 2001: 327–398, 344–346)

M. Lutheri saksa keeles esineb AcI-konstruktsioon seoses tajuverbidega ja verbiga *finden*, nt Mt 9:9

Lu 1545 *sah er einen Menschen am Zol sitzen*
 (ACC) (INF)
 [vrd P 1997 *nägi Jeesus meest ... tollihoone juures istuvat*].⁸

⁸ Analüüsitud eesti VDSS-konstruktsioonidele vastavates tarindites esineb M. Lutheri tõlkes verbi *finden* laiendina mõnikord ka oleviku partitsiip, kuid niisugune konstruktsioon ei kattu ei klassikaliste keelte AcP-konstruktsiooniga ega eesti keele VA(T)-konstruktsiooniga, sest partitsiip ei ole seal vormistatud objektina, vaid esineb pigem määruse rollis (analoogiliselt tänapäeva eesti keele MAS-konstruktsiooniga), nt Lu 1545 Lk 12:37 *Selig sind die Knechte / die der Herr ... wachend findet* (vrd P 1997 *Õndsad on need sulased, keda isand leiab ... valvamas*).

Seega võinuksid nii kreeka, ladina kui ka saksa keel oma AcI-konstruktsioonidega pakkuda otsest tuge eesti keele VDSS-konstruktsioonides infinitiivi kasutamisele. Partitsiibi kasutamist objektina tõlgendatavas osalauses toetavad kreeka ja ladina keel, kuid partitsiip käitub nendes keeltes teisiti kui eesti rahvapärastes VA(T)-konstruktsioonides.

4. VDSS-konstruktsioonid vanas kirjakeeles

17. sajandi kirjalikes tekstides on vaatlusaluses konstruktsioonis registreeritud nii VA(T)- kui ka MA-vormi. Lõunaeeesti kirjakeele autorid kasutasid alates J. Rossihniusest järjepidevalt *wat*-lõpulist partitsiibivormi. Kuid põhjaeeesti kirjakeeles tegid VDSS-konstruktsioonid 17. sajandi esimesest poolest kuni trükipiibli keele väljakujunemiseni läbi olulise arengu.

Ülevaate VDSS-konstruktsioonide teisenemisest põhjaeeesti kirjakeeles annab perikoobiraamatutes registreeritud potentsiaalsete VDSS-konstruktsioonide⁹ kõrvutus (vt tabel).

Tabelis kajastub kokku 56 potentsiaalse VDSS-konstruktsiooniga piiblisalmi. Nagu näha, rakendati kolmes esimeses perikoobiraamatus üldjuhul VDSS-konstruktsiooni ainult nendes salmides, kus M. Lutheri tõlkes esineb AcI-konstruktsioon. See sugune pilt on ootuspärane, sest 17. sajandi esimesel poolel tõlgitigi perikoope ilmselt saksakeelsete perikoobiraamatute järgi, mitte kreeka originaalist. Erandiks on vaid Lk 18:36, kus (*kuulma*-verbi laiendina) kasutatakse *wa*-lõpulist partitsiipi, ehkki Lutheri piiblis esineb finiiitne kõrvallause.¹⁰ See paastupühapäeva perikoobis sisalduv *wa*-konstruktsioon võib lähtuda ladina ees-

⁹ Potentsiaalsete VDSS-konstruktsioonide kindlaksmääramisel on aluseks võetud 1727. aasta tekst (EE 1727), milles *wad*-vormi kõige enam kasutatakse (juhuleiuna on lisandunud Ap 9:4, Lk 24:21 ja Mt 24:46); ka DSS-verbid on esitatud (tänapäevasel kujul) selle versiooni järgi (ja eri tõlgetes võib vastavas positsioonis olla mõni sünonüümne verb). Kriitilised kohad on leitud *wad*-vormi lihtotsinguga; verbi *leidma* konstruktsioonide tuvastamiseks on otsitud ka *mast*-vormi.

¹⁰ EE 1638 *Kus temma agkas kuhlis se rahwa möhda miñewa*, Lu 1545 *Da er aber höret das Volck / das durch hin gieng*.

VDSS-konstruksioonid vanas kirjakeeles

		KD	Lu	EE	EE	EE	EE	EE	EE	P
			1545	1638	1654	1673	1693	1695	1727	1997
		Arv								
kuulma										
Lk 18:36	P	sg	-	wa	wa	wa	wa	wa	wad	vat
Ap 2:6	P	pl	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Ap 2:11	P	pl	AcI	wat	wat	ma	ma	wa	wad	vat
Ap 6:11	P	sg	AcI	ma	ma	ma	ma	wa	wad	vat
Ap 6:14	P	sg	AcI	wa	wa	wa	wa	wa	wad	vat
Ap 9:4	P	sg	-	-	-	-	-	wa	-	-
Ap 10:46	P	pl	-	-	-	-	-	wa,wa	wad,wad	vat,vat
nägeme										
Mt 3:16	P,P	sg	AcI,I	DA,ma	DA,ma	DA,ma	DA,ma	wa,wa	wad,wad	-
Mt 4:18	P	pl	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Mt 4:21	P	pl	-	-	-	-	-	wa	wad	-
Mt 9:9	P	sg	AcI	ma	ma	wa	wa	wa	wad	vat
Mt 9:23	P	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	[vat] ¹¹
Mt 20:3	P	pl	AcI	wat	wat	ma	ma	wa	wad	mas
Mt 25:37	P,P	sg	-	-	-	-	wa,wa	-,wa	wad,wad	-
Mt 25:38	-	sg	-	-	-	-	-	-	wad	-
Mt 25:39	P	sg	-	-	-	-	-	-	wad	-
Mt 25:44	P,P	sg	-	-	-	-	-, wa	-, wa	wad,wad	-
Mk 16:5	P	sg	AcI	wa	wa	wa	wa	wa	wad	mas
Mk 16:14	P	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	-
Lk 5:2	P	pl	AcI	wat	wat	ma	ma	wa	wad	vat
Lk 21:27	P	sg	AcI	ma	ma	ma	ma	wa	wad	vat
Lk 21:31	P	pl	AcI	ma	ma	ma	ma	wa	wad	vat
Lk 24:39	P	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Jh 6:5	-	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Jh 10:12	P	sg	AcI	wa	wa	wa	wa	wa	wad	mas
Jh 21:20	P	sg	AcI	wa	wa	ma	ma	_, ¹²	wad	mas
Ap 1:11	P	sg	AcI	wa	wa	ma	ma	wad	wad	vat
Ap 6:15	-	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Ap 7:55	P	sg	AcI	ma	ma	ma	ma	wa	wad	mas
Ap 7:56	P,P	pl,sg	-,AcI	-,wa	-,wa	-,wa	-,wa	-,wa	wad,wad	vat,vat
Ap 9:12	P,P	sg	AcI,I	DA,ma	DA,ma	DA,ma	DA,ma	wa,wa	wad,wad	vat,vat
2Kr 12:6	-	sg	-	-	-	-	-	-	wad	vat
1Jh 3:17	P	sg	AcI	ma	ma	ma	ma	wa	wad	vat
näitama										
Gl 6:4	-	sg	-	-	-	-	-	-	wad	-
mõtlemata										
Lk 2:44	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Lk 24:37	I	sg	-	-	-	-	wa	wa	wad	vat
Jh 16:2	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Ap 12:9	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Gl 6:3	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat

¹¹ 1997. aasta tõlkes on partitiip atribuudi funktsioonis (*nägi ... kãrat-sevat rahvahulka*), 1695. ja 1727. aasta perikoobiraamatutes VDSS-konstruksioonis (EE 1695: *nãggi ... Rahwast mãssawa*).

¹² Vastav lõik puudub selles perikoobiraamatus.

		KD	Lu	EE	EE	EE	EE	EE	EE	P
			1545	1638	1654	1673	1693	1695	1727	1997
		Arv								
arvama										
Lk 10:36	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	-
Rm 6:11	I,P	pl	--	--	--	--	--	wa,wa	wad,wad	vat,vat
1Kr 10:12	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Jk 1:26	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
lootma										
Lk 24:21	-	sg			-		-	wa	-	-
üttelema										
Mt 16:13	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Mt 16:16	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat
Lk 1:36	-	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	-
Lk 11:18	I	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	Kvor ¹³
Lk 24:23	I,I	sg	--	--	--	--	--	-,wa	-,wad	vat, -
Fl 3:18	-	pl	-	-	-	-	-	-	wad	-
leidma										
Mt 20:6	P	pl	AcI	wat	wat	ma	ma	mast	mast	vat
Mt 24:46	P	sg	AcI	ma	ma	ma	ma	-	-	vat
Lk 2:12	P,P	sg	- AcI	-,wa	-,wa	-,wa	-,wa	-,wa	-,mast	-,vat
Lk 2:16	P	sg	AcI	wa	wa	wa	ma	wa	mast	-
Lk 11:25	P,P	sg	--	--	--	--	--	- wad	-,wad	-,vat
Lk 24:33	P	pl	-	-	-	-	-	mast	mast	vat
1Pt 1:7	P	sg	-	-	-	-	-	wa	wad	vat

Tabel. Põhjaeestikeelsete perikoobiraamatute potentsiaalsete VDSS-konstruksioonide infiniitse liikme vormistus H. Stahli käsiraamatust kuni A. Thor Helle toimetamisel ilmunud käsiraamatuni. Võrdluseks on lisatud vastava liikme vormistus kreeka originaalis (KD), M. Lutheri saksakeelses piiblis (Lu 1545) ja eesti tänapäevases piiblitõlkes (P 1997). Kreeka originaali tulbas märgib P partitsiipi (mis harva võib olla ka perfekti partitsiip, ehkki teistes tõlgetes mineviku partitsiipi pole arvestatud) ja I infiniitiivi, mille kummagi subjekt võib lauses väljenduda, aga ei pruugi. Tulbas „Arv“ kajastub selle subjekti (ja ühtlasi DSS-verbi objekti) grammatiline arv (sg – ainsus, pl – mitmus). Lutheri tõlkes on esile toodud ainult AcI-konstruksioonid, kõik teised lahendused on tähistatud kriipsuga (-). Kriipsuga tähistatud lahendustest lõviosa moodustavad finitiitse osalausega vormistused.

¹³ 1997. aasta tõlkes esineb samuti *vat*-lõpuline vorm, kuid fraas on tõlgitud kvotatiivse kõrvallause abil (*ütlete, et mina ajavat*), 1695. ja 1727. aasta perikoobiraamatuis VDSS-konstruksiooniga (EE 1695: *üttelte / mind ... ajawa*).

kujust, kus kasutatakse kreeka originaali järgi AcP-konstruksiooni,¹⁴ ning võiks sellisena olla tõestuseks katkendi pikemale tõlketraditsioonile. Neljandas perikoobiraamatus (EE 1693) on VDSS-konstruksiooni rakendatud lisaks varasematele veel kolmes salmis. Kui seni esines konstruksioon eesti tekstis ainult ühendis tajuverbidega ja verbiga *leidma* (sest saksa keeles arvamis- ja ütlemisverbidega seoses AcI-konstruksiooni ei kasutata), siis nüüd laiendab partitsiip üks kord ka arvamisverbi: Lk 24:37 *motlesit nemmat ühhe Waimo neggewa* (EE 1693) – vrd varasem *luhlsit / eth nemmat öhe waimo negkit* (EE 1638). Järjekindlalt võetakse VDSS-konstruksioon kreeka originaali poolt pakutavates võimalikes kohtades nii taju- kui ka arvamis- ja ütlemisverbide laiendina kasutusele alates 1695. aasta väljaandest, mis teatavasti tõlkeliselt lähtuski (lõunaeestikeelse *Wastse Testamenti* eeskujul) kreeka originaaltekstist.

VDSS-konstruksioonide moodustamismehhanismilt on kaks esimest perikoobiraamatut (EE 1638, EE 1654) täpselt ühesugused. Nagu tabelist näha, kasutatakse läbisegi VA(T)- ja MA-vormi. (Kahte *da*-infinitiivi, mis esinevad samas lauses *ma*-infinitiiviga, olles viimasega rinnastavalt seotud, võib pidada juhuslikuks kõikumiseks.¹⁵) Erinevalt kreeka originaalist ei sõltu valik VA(T)- ja MA-vormi vahel põhiverbist: nii tajuverbidega kui ka verbiga *leidma* kasutatakse kord partitsiipi, kord infinitiivi. Küll aga korreleerub kreeka originaaliga valik *wa*- ja *wat*-lõpulise partitsiibivormi vahel: kõigil juhtudel, kus kahes esimeses perikoobiraamatus tarvitatakse *wat*-lõpulist vormi, on selle tegevussubjekt (ehk DSS-verbi objekt) mitmuslik. Ühel juhul (Lk 21: 23) kasutatakse mitmusliku tegevussubjekti korral ka *ma*-lõpulist vormi, kuid mitte kunagi *wa*-lõpulist. Niisiis ei markeeri *t* neis vormides mitte objektikäänet, vaid mitmust, nagu on H. Stahli keelt analüüsides sedastanud juba Külli Habicht (2001:

¹⁴ V *et cum audiret turbam praetereuntem*.

¹⁵ Eri infinitiivide kasutus vanas kirjakeeles oli muudeski konstruksioonides kõikuv, nagu näitab ilmekalt oma doktoritöös P. Penjam (2008). Penjami andmeil on *ma*- ja *da*-infinitiivide suhe VDSS-konstruksioonides G. Mülleri ja H. Stahli keeles küll veidi tasavägisem kui siinsetes perikoobinäidetes: 16 *ma*-infinitiivi 12 *da*-infinitiivi vastu (Penjam 2008: 278).

188). Stahli grammatikas (1637: 7) on mitmus nii nominatiivis kui ka akusatiivis *t*-lõpuline, nt *Jummalat*.¹⁶ Võib oletada, et kuigi tõlkimisel ei lähtunud originaaltekstist, on partitsiip just kreeka (ja ladina) AcP-konstruksiooni eeskujul pandud tegevus-subjektiga arvus ühilduma.

Ehkki perikoobiraamatu kolmas trükk (EE 1673) on VDSS-konstruksioonide hulgalt kahe esimesega kattuv, on siin tehtud oluline muudatus. Kõik neli *wat*-lõpulist vormi on asendatud MA-vormiga, mislābi on kaotatud partitsiibi vormiline ühildumine arvus oma tegevussubjektiga. Ülejäänud kaks muudatust näivad olevat juhuslikud (verbi *nāgema* laiendina on üks kord *ma* asendatud *wa*-ga, üks kord vastupidi). 1673. aasta käsiraamatu keeleliseks korrektoriks oli väidetavalt Heinrich Göseken (Annus 2000: 93). Tema piiblitõlke käsikirjast võib veel leida mitmusliku partitsiibiga VDSS-konstruksioone, nt Mt 20:3 *n. neggis toiset turro pehl tūhia seiswat* (Göseken UT). Oma grammatikas ta mitmusliku tegevussubjektiga näiteid ei too, kuid *ma*- ja *wa*-lõpulise vormi esitab ta seal paralleelvõimalustena: *ma lohtsin/lootsin ~ kuhlsin/kuulsin ~ luhlsin/luulsin Sind heh mehe ollewa / kurja teenut ollewa / sedda moistma* (Göseken 1660: 64).¹⁷

Kõik neljandasse trükki (EE 1693) juurde toodud vormid on *wa*-lõpulised, kuid ühtegi kolmanda trüki *ma*-tunnust *wa*-ga asendatud ei ole; vastupidi, ühel juhul (Lk 2:16) on senine *wa* asendatud *ma*-ga (mis võib olla juhuslik, arvestades tähemärkide *w* ja *m* sarnasust tollases trükipildis).

Viiendas trükis (EE 1695) on taju-, arvamis- ja ütlemisverbiga ühenduses VDSS-konstruksioon tavaline ja järjekindlalt rakendatav, kusjuures infiniitse liikmena tarvitatakse konstruksioonis alati ja ainult partitsiipi ning see on enamasti *wa*-

¹⁶ Ainsuses on objektikääne akusatiiv Stahli grammatikas vokaallõpuline, nt *Jummala* (Stahl 1637: 4), millele vastabki ilma *t*-elemendita *wa*-lõpuline partitsiibivorm.

¹⁷ Toodud näitelauseste põhjal võiks oletada, et *wa*-lõpulist vormi rakendatakse predikatiivsena tõlgendatavas fraasis (verbist *olema*), muudel juhtudel aga kasutatakse *ma*-lõpulist infiniitiivi, kuid tõlkelaused niisugust vahetegemist ei kinnita, vaid *ma*- ja *wa*-vormid näivad kolmandas perikoobiraamatus käibivat vabade variantidena.

lõpuline. Verbi *leidma* korral tarvitatakse juba ka *mast*-vormi. Kahel korral on partitsiip *wad*-lõpuline, ent *d* ei seostu enam tegevussubjekti mitmusega, vaid markeerib ainsuse objektikäänet (vt allpool). Trükipiiblile vahetult eelnenud perikoobiraamatus (EE 1727) on *wa*-lõpp asendatud kõikjal *wad*-lõpuga ning verbi *leidma* laiendina on *mast*-vorm hakanud partitsiibi ees domineerima.¹⁸

Eri uurijad on MA-vormi rahvapärasuse osas vaadeldavas konstruksioonis rõhutanud eri aspekte. O. Ikola (1953: 18) peab rahvakeele VDSS-konstruksioonide MA-vorme keele rahvapäraseks sisearenguks, J. Mägiste (1955: 353–354) on siiski oletanud, et 17. sajandi kirjakeelsete vormide taga võib kahtlustada germaani eeskuju. Kui mitmusena tõlgendatud *wat*-lõppu sajandi esimese poole tekstides võib pidada klassikaliste keelte kaudseks mõjuks, siis tekib seda enam kiusatus pidada *ma*-infinitiivi neisamades tekstides lihtsalt M. Lutheri teksti toortõlkeks, nt Mt 9:9 Lu 1545 *sahe er einen Menschen am Zol sitzen* > EE 1638 *negki temma öhe Innimesse tolbodi sees istma*. Siiski ei saa välistada, et valik MA- ja VA(T)-vormi vahel ning partitsiibi lõpu varieerumine võivad ositi olla seletatavad ka vastavaid keelevariante juurutanud autorite teenistuskohajärgse muredetaustaga.

Esimese perikoobiraamatu autor ja tollase põhjajärgse kirja-keele suurim autoriteet Heinrich Stahl oli A. Kase hinnangul ennekoike tallinlane ja sai oma keeletundmise linnast, ent tema keeles silma torkavaid idaeestilisi jooni võib osaliselt seletada tema teenistukohtadega (Kask 1984: 82). Alguses teenis H. Stahl Peetri ja Järva-Madise koguduses, perikoobiraamatu ilmumise aegu (1633–1638) Kadrinas. Need kihelkonnad jäävad MA-vormi levikualale. Nii et ehkki Stahli sünnilinnas Tallinnas võis olla igasugust keelekasutust, tuleb tunnistada, et tema teenistuspiirkondade rahvakeeles kasutati VDSS-konstruksioonis MA-vormi.

Raskem on leida rahvakeelset tausta Heinrich Gösekeni MA-vormide lembusele. Göseken tuli Saksamaalt Tallinnasse 1637. aastal ning teenis (pärast lühemat teenistust Kirblas ja Harju-

¹⁸ Trükipiiblis endas (P 1739) on *leidma*-tarindeis järjekindlalt kasutusele võetud *mast*-vorm.

Madisel) alates 1641. aastast Kullamaa kirikuõpetajana (Aarma 2005: 62, 145, 148), nii et tema teenistuspiirkonnas kasutati VDSS-konstruksioonides *vad*-lõpulist partitiivi.

1695. aasta perikoobiraamatu keelt kujundanud reformaatorid mõjutas vähemalt kaudselt kindlasti Tartu murre, sest Adrian Virginius oli sündinud ja teenis Tartu murde alal (Kam, Puh, Ote) ning oli varem oluliselt arendanud just lõunaeesti kirjakeelt (olles koos oma isaga lisaks *Wastsele Testamendile* muu hulgas keeleliselt tegev olnud ka lõunaeestikeelse perikoobiraamatu väljaandmisel 1691). Lõunaeesti keeles kasutasid Virginiused VDSS-konstruksioonides ootuspäraselt *wat*-lõpulist vormi, sest *t*-lõpulisel partitiivivormid ongi omased just lõunaeesti murretele (Rätsep 1977: 59). Põhjaeesti keeles on otseselt Virginiuste tõlkena säilinud Vana Testamendi tõlkekäsikiri, kus vastavas positsioonis kasutatakse *wa*-lõpulist vormi (vt lähemalt Ross 2009b: 218). Sama tunnus esineb 1695. aasta perikoobiraamatus ning ka J. Hornungi tõlkena tuntud põhjaeestikeelses Uue Testamendi käsikirjas (Hornung UT). Põhjaeestlasest keelereformaator Johannes Hornung ise arvatakse olevat sündinud Tallinnas, kuid oletatavasti veetis ta noorpõlve Virumaal, sest tema keeletarvituses leidub rida kirderannikumurdele viitavaid jooni (Kask 1984: 87). Nii nagu kõigi tollaste kirjutajate keelest võib leida eri murrete mõjutusi, on ka Hornungi tekstidest leitud läänepoolseid keelendeid, kuid A. Kase hinnangul on Hornung „tolleaegseist autoreist ainuke, kelle keeletarvituses leidub sellisel rohkel määral rannikumurde ja põhjaeesti idapoolsete murrakute jooni” (Kask 1984: 88). Niisiis võinuks Hornung rahvakeelele tuginedes VDSS-konstruksioonides eelistada hoopis MA-vorme. See, et keelereformaatorid järjekindlalt rakendasid partitiipi, võib olla lõunaeesti mõju, kuid teisalt võis nende valikut toetada sihiteadlik püüd vältida saksapärasusi, mille hulka nad rahvakeelsest taustast hoolimata MA-vormi võisid paigutada.¹⁹

¹⁹ Omaette küsimuseks jääb, miks keelereformaatorid rakendasid põhjaeesti keeles järjekindlalt *wa*-lõppu: kas tahtsid nad soome keele eeskujul kasutusele tuua genitiivset vormi või tõlgendasid nad *wa*-lõppu objektikäändelisena. Rannikumurdes on *madal*-tüübis levinud ilma lõputa partitiiv *madala* (Rätsep 1977: 59), nii et rahvakeelele tuginedes

5. Kokkuvõtteks

Võib oletada, et VDSS-konstruksioonid võeti kirjakeeles suhteliselt vara kasutusele tänu sellele, et nende rakendamiseks pakkusid tõlkimise lähtekeeled soodsaid võimalusi (erinevalt kohakäändelisi infiniitseid vorme sisaldavatest konstruksioonidest, millele nii lähedased analoogid eeskujukeeltes puuduvad). 17. sajandi rahvakeel pakkus nende konstruksioonide infiniitseks liikmeks lõunaeesti kirjakeele alal *vat*-lõpulist partitsiibivormi; põhjaeesti keelealal domineeris lääne pool *vad*-lõpuline partitsiip, keskmurde tuumalal ning sellest põhja ja ida pool aga *ma*-infinitiiv.

17. sajandi alguse põhjaeesti kirjakeeles tarvitati läbisegi infiniitivi ja partitsiipi, kusjuures viimane pandi ilmselt klassikaliste keelte eeskujul oma tegevussubjektiga arvus ühilduma. Arvulisest ühildamisest kolmandas perikoobiraamatus (EE 1673) loobuti, kuid Eestimaa konsistooriumi väljaannetes jäid MA- ja VA-vorm VDSS-konstruksioonidesse sajandi lõpuni kõrvuti püsima. MA-vormi kasutamist toetas põhjaeesti kirjakeele suurima autoriteedi H. Stahli teenistuspiirkonna rahvakeel, ehkki sama tulemuse võis anda ka saksa toortõlge.

Alates keelereformaatorite välja antud perikoobiraamatust (EE 1695) rakendati VDSS-konstruksioonides ka põhjaeesti keeles järjekindlalt ainult partitsiipi (alguses *wa*-, hiljem *wad*-lõpulisena), kuigi olulisima põhjaeestlasest reformaatori J. Hornungi taustaks peetavas rahvakeeles kasutati MA-vormi. Niisuguses valikus võib ositi näha lõunaeesti mõju, ositi soovi

võiks *wa*-lõpuline vorm tõlgendada partitiivina. Hornungi grammatikas on aga vastava struktuuriga sõnade ainsuse akusatiiv häälikuseadusliku *d*-tunnusega, nt *Jummalad* (Hornung 1693: 13 ja Rätsep 1977: 58). Samas polegi selge, kui otseselt VDSS-konstruksiooni partitiivivormi käändekategooriaga seostati. Kui *d*-line vorm VDSS-konstruksioonides põhjaeesti kirjakeeles 18. sajandi piiblitõlkijate poolt tarvitusele võeti, püsis see seal 19. sajandi lõpuni, st kauem kui teistes partitiivi vormides, kus ta *t*-ga asendati, sest „neid vorme ei tunnetatud selgesti partitiivivormidena“ (Rätsep 1977: 58).

vältida võimalikku saksa keele mõju, millega MA-vormi võidi siduda.

Tänapäeva tõlkes koos verbiga *nägema* esinev inessiivne MAS-vorm ei olnud analüüsitud materjali põhjal varasemas rahvakeeles VDSS-konstruktsioonides levinud ning on tõenäoselt hilisem areng.

Varasemas rahvakeeles seisis verb *leidma* DSS-verbidest lahus ning kasutas laiendina MAST-vormi. 17. sajandi esimese poole põhjakeesti kirjakeeles (kus MAST-vormi aktiivselt ei rakendatud) liigitati *leidma* morfosüntaktiliste mallide osas tajuverbidega ühte. Niisugust rühmitamist toetas ka saksa keel. Alates sajandi lõpust, mil MAST-vorm aktiivsesse kirjalikku keelepruuki sügenes, hakati seda tarvitama ka seoses *leidma*-verbiga. Ehkki trükipiiblis kasutati *leidma*-verbi ainult konstruktsioonis MAST-vormiga, annab kunagine saksamõjuline ümberliigitus end ilmselt tänaseni tunda.

Kristiina Ross
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
kristiina.ross@eki.ee

Viidatud allikad

- EE 1638 = *Hand- vnd Hauszbuches Für die Pfarherren vnd Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthums / Dritter Theil / Darinnen die gewöhnliche Evangelia vnd Episteln durchs gantze Jahr / zusampt der Historia des bitterm Leidens vnd Sterbens vnsers HERRN Jesu Christi / In Teutscher vnd Esthnischer Sprache angefertigt / vnd auff eigenen Kosten zum Druck vbergeben / Von M. Henrico Stahlen / Pastoren an S. Catharinen Kirchen / Probste in Jerwen vnd Wirrland / vnd des Königl. Esthnischen Consistorij Assessoren. Revall: In Chr. Reusners Sel. Nachgelassener Widwen Drückerey / Im Jahr M. DC. XXXIIX.*
- EE 1654 = *Die gewöhnliche Evangelia uñ Episteln / Durchs gantze Jahr / benebenst der Historien des bitterm Leidens und Sterbens*

- unsers Herrn Jesu Christi / In Esthnischer Sprache herausgegeben.* Reval: Gedruckt bey Sehl. Heinrich Westphals Gymn. Buchdr. nachgelassenen Witwen / und wird verkaufft bey Joachim Weis / Buchhändl. Im Jahr 1654.
- EE 1673 = *Die gewöhnliche Evangelia und Episteln / Durchs gantze Jahr / benebenst der Histori des bitteren Leidens und Sterbens unsers Herren JESu Christi / In Eestnischer Spraache heraus gegeben.* Cum Grat. & Priv. S.R.M.S. Reval: Gedruckt und verlegt durch Adolph Simon / im Jahr 1673.
- EE 1693 = *Nehd pöhat Evangelium it nink Epistlit keike Ahsta lebbi / Mah Kehle sehs kirjotut.* Tal-Linnas / Trükkis / omma Warra nink Kullo ka Christoff Brendeken / 1693. Ahstal.
- EE 1695 = [Ewangeliumme ning Epistli-Loud. Igga ühhe Aastas tulleva Aeg-pühha, ja mu pühha Päwi päle. Ma Kelel kirjotetud. – RIGA, Gedruckt bey Johann Georg Wilcken, Königl. Buchdrucker. 1695.]
- EE 1727 = *Keik Ewangeliummid ning Epistlid keige se Aasta läbbi / ning ka 1. Meie Issanda Jesusse Kristusse Kannataminne / Surm / Üllestousminne ning Taewaminne. 2. Jerusalemma Liñna Ärrarikminne.* Trükkitud 1727 Aastal.
- EM II = Mari Must (1965) *Keskmurde tekstid.* Eesti murded II. Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- ERLA I = *Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I.* Toimetanud Ülo Tedre. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Eesti Raamat, 1969.
- ERLA II = *Eesti rahvalaulud. Antoloogia. II.* Toimetanud Ülo Tedre. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Eesti Raamat, 1970.
- ERLA III = *Eesti rahvalaulud. Antoloogia. III.* Toimetanud Ülo Tedre. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Eesti Raamat, 1971.
- Göseken 1660 = Heinrich Göseken, *Manuductio ad Linguam Oesthonicam / Anführung zur Öhstnischen Sprache.* Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts II. Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen von A.-L. Värri Haarmann. Hamburg: Helmut Buske, 1977.
- Göseken UT = Heinrich Gösekeni Uue Testamendi tõlkekäsikiri ajavahemikust 1650–1670 (EAA 1187-2-5322).
- Hornung 1693 = Johann Hornung, *Grammatica Esthonica, brevi, Perspicua tamen methodo ad Dialectum Revaliensem.* Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts III. Eingeleitet und herausgegeben von Harald Haarmann. Hamburg: Helmut Buske, 1977.

- Hornung UT = Johannes Hornungi poolt 1687. aastal tõlgitud või toimetatud Uue Testamendi tõlke tõenäoliselt täpseim säilinud ümberkirjutus J. Creidiuse poolt 1694. aastal (Baieri Riigiraamatukogu Cod. livo-esthon. 1).
- KD = *H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ*. Text with critical Apparatus. London: British and Foreign Bible Society, 1931.
- Lu 1545 = *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrift / Deudsch / Auff new zugericht. D. Mart. Luth. Begnadet mit Kurfürstlicher zu Sachsen Freiheit. Gedruckt zu Wittemberg / Durch Hans Lufft. M. D. XLV.* [Faksiimiletrükk. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.]
- P 1739 = *Piibliraamat*. Faksiimileväljaanne I trükist 1739. Tallinn: Eesti Raamat, 1990.
- P 1997 = *Piibel. Vana ja Uus Testament*. Tallinn: Eesti Piibliselts.
- Stahl 1637= Heinrich Stahl, *Anführung zu der Esthnischen Sprach*. Johann Gutsclaff, *Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam*. Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts I. Kommentiert und herausgegeben von Harald Haarmann. Hamburg: Helmut Buske, 1976.
- V = *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994.

Kirjandus

- Aarma, Liivi (2005) *Põhja-Eesti kirikud, kogudused ja vaimulikud matriklid 1525–1885*. Tallinn.
- Ahrens, Eduard (1853) *Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Zweiter Theil: Satzlehre*. Reval: In Commission bei Kluge und Ströhm.
- Airila, Martti (1935) *Viron kielen oratio obliqua'sta*. (Suomi V, 17.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Annus, Endel (toim) (2000) *Eestikeelne raamat 1525–1850*. Tallinn: Eesti Akadeemiline Raamatukogu.
- Blass, Friedrich, Albert Debrunner (2001) *Grammatik des neutestamentlichen Griechische. Bearbeitet von Friedrich Rehkopf*. 18. Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Habicht, Külli (2001) *Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal*. (Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu University Press.

- Hakulinen, Lauri (1979) *Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos*. Helsinki: Otava.
- Haspelmath, Martin, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher, Wolfgang Raible, toimetajad. (2001) *Language Typology and Language Universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien / La typologie des langues et les universaux linguistiques*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Ikola, Osmo (1953) *Viron ja liivin modus obliquuksen historiaa*. (Suomi 106, 4.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kask, Arnold (1984) *Eesti murded ja kirjakeel*. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 16.) Tallinn: Valgus.
- Kehayov, Petar (2008) *An areal-typological perspective to evidentiality: the cases of the Balkan and Baltic linguistic areas*. (Dissertationes linguisticae universitatis tartuenssis 10.) Tartu: Tartu University Press.
- Metslang, Helle (2009) "Estonian grammar between Finnic and SAE: some comparisons". *Language Typology and Universals*. Vol. 62, issue 1-2, 49–71.
- Mägiste, Julius (1952) Eesti nn. da-infinitiivilise kaudse kõneviisi selgituseks". *Tulimuld* 6, 357–361.
- Mägiste, Julius (1955) „Lisiä viron oratio obliquan ja s.-ugr. Accusativus cum infinitivo –rakenteiden historiaan”. *Virittäjä*, 345–359.
- Penjam, Pille (2008) *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruksioonid*. (Dissertationes philologiae estonicae universitatis tartuenssis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ross, Kristiina (2009a) „Kirjaliku eesti lause poole: tähelepanekuid paari käändelise verbivormi ja neid sisaldavate tarindite kirjakeelde sügenemisest“. *Keel ja Kirjandus* 52, 12, 889–907.
- Ross, Kristiina (2009b) „va(t)-tarindist varases vaimulikus eesti kirjakeeles“. Jaan Lahe, Tiit Pädam, koost. *Minu Issand ja minu Jumal! Pühendusteos Dr. theol. Toomas Pauli 70. sünnipäevaks*, 215–226. (EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XX.) Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut.
- Rätsep, Huno (1977) *Eesti keele ajalooline morfoloogia I. Õpivahend eesti filoloogia osakonna üliõpilastele*. Tartu Riiklik Ülikool. Eesti keele kateeder. Tartu.
- Saareste, Andrus (1955) *Petit Atlas des parlers estoniens / Väike eesti murdeatlas*. (Travaux publiés par l'Académie Royale Gustave Adolphe No 28.) Uppsala.
- Saukkonen, Pauli (1965) *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitivirakenteiden historiaa I. Johdanto. Adverbaali infinitiivi*.

(Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 137.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.
 Wiedemann, Ferdinand Johann (1875) *Grammatik der Ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte*. St.-Petersbourg: Commissionnaires de l'Académie Impériale des sciences.

Kristiina Ross. *Verba dicendi, sentiendi et sciendi* and Constructions thereof in the Literary Estonian of the 17th and Early 18th Centuries. The development of the morphosyntax of literary Estonian was strongly influenced by the 16th–18th century religious translations since in the process of translating, the language hitherto functioning as the oral vernacular was adjusted to the requirements of written Christian texts. The paper describes the period's developments in a small morphosyntactic group consisting of constructions where verbs of saying, perception and knowing are extended by a non-finite form. A comparison of the constructions in folk songs, example languages and early written Estonian leads to the conclusion that the vernacular patterns were adopted in literary use relatively soon because of the supportive effect of some constructions used in the example languages. The North-Estonian texts of the early 17th century show a mixed use of participles and infinitives as, indeed, both options could be found in different dialects (*tüdruk kuulis poissi laulVAT* (participle) / *laulMA* (infinitive) 'the boy heard the girl singing / sing'). At first the literary use of participial constructions in North-Estonian texts differed from the vernacular tradition, which may be due to the example of classical languages. By the end of the 17th century, however, the North-Estonian literary version gave up the infinitive constructions altogether, switching over to the participial ones. On the one hand, that choice may be indicative of a South-Estonian influence, while on the other hand there could have been a wish to avoid Germanisms possibly associated with the infinitive constructions.

Keywords: morphosyntax, non-finite constructions, early literary Estonian, folk song language, Bible translation, translation history